

МАСОВА КУЛЬТУРА

УДК 792.78(4:477)

DOI: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.34.2018.154059>

*Гаврилаш Ілона Сергіївна,
аспірантка,
Київський національний університет
культури і мистецтв,
вул. Є. Коновальця, 36, Київ, Україна, 01133,
<https://orcid.org/0000-0001-9625-4600>
ilonagavrilash@gmail.com*

МУРАЛ-АРТ У КОНТЕКСТІ МАСОВОЇ КУЛЬТУРИ ХХІ СТОЛІТТЯ

Мета статті. Визначити специфіку й тенденції мурал-арту в контексті масової культури ХХІ ст. **Методологія дослідження.** Наукові положення дослідження аргументовані на рівні сукупності загальнонаукових методів пізнання: аналітичного, джерелознавчого та історичного (для опрацювання наукової літератури, довідкових матеріалів та визначення особливостей формування мурал-арту) та культурологічних підходів: типологічного (для виявлення характерних рис мурал-арту) та еволюційного методів (для визначення специфіки розитку мурал-арту в контексті масової культури ХХІ ст.), а також методу системного аналізу та синтезу (з метою дослідження мурал-арту як частини сучасного соціокультурного простору). **Наукова новизна.** Здійснено культурологічне дослідження мурал-арту як напрямку сучасного вуличного мистецтва; уточнено поняття «масова культура», «стріт-арт», «мурал-арт» та «мурал» у контексті специфіки вітчизняного та зарубіжного соціокультурного простору; визначено, що мурали можуть виступати в якості засобу спілкування різноманітних соціальних прошарків суспільства, а відтак, є ефективним інструментом створення діалогу; акцентовано на тому, що популяризація зображень муралів на веб-сайтах та висвітлення діяльності художників даного напрямку в засобах масової інформації, поширює ідеї та задуми авторів на світовому рівні; розглянуто діяльність муніципальних проектів мурал-арту і виявлено, що їх головною метою є збереження та відновлення історично значимих муралів, створення нових муралів із залученням співтовариства, особливо молоді та створення нових можливостей для монументалістів. **Висновки.** Мурал-арт, як вид духовно-практичної діяльності людини, не лише відображає картину суспільної свідомості, яка склалася на певному етапі розвитку культури, але й здійснює активний вплив, що призводить до трансформації соціокультурного простору. У контексті тенденцій розвитку масової культури ХХІ ст., мурал-арт здійснює значний трансформаційний вплив у процесі вирішення більшості соціальних проблем сьогодення. Позиціонуючи мурали як творчість, яка має неабиякий вплив на суспільство, вважаємо, що на сучасному етапі вони сприяють можливості усвідомлення та переосмислення багатьох нагальних проблем, розробці стратегій для якісних змін, які стосуються кожної людини зокрема та світової спільноти загалом.

Ключові слова: мурал-арт; муралы; художники; масова культура; соціокультурний простір; міське середовище.

Гаврилай Ілона Сергеевна, аспірант, Київський національний університет культури і мистецтв, ул. Е. Коновальця, 36, Київ, Україна

Мурал-арт в контексте массовой культуры XXI века

Цель статьи. Определить специфику и тенденции мурал-арта в контексте массовой культуры XXI в. **Методология исследования.** Научные положения исследования аргументированные на уровне совокупности общенаучных методов познания: аналитического, источниковедческого и исторического (для обработки научной литературы, справочных материалов и определение особенностей формирования мурал-арта) и культурологических подходов: типологического (для выявления характерных особенностей мурал-арта) и эволюционного методов (для определения специфики развития мурал-арта в контексте массовой культуры XX в.), а также метода системного анализа синтеза (с целью исследования мурал-арта как части современного социокультурного пространства). **Научная новизна.** Осуществлено культурологическое исследование мурал-арта как направления современного уличного искусства; уточнено понятие «массовая культура», «стрит-арт», «мурал-арт» и «мурал» в контексте специфики отечественного и зарубежного социокультурного пространства; определено, что муралы могут выступать в качестве средства общения различных социальных слоев общества, а следовательно, являются эффективным инструментом создания диалога; акцентировано на том, что популяризация изображений муралов на сайтах и освещения деятельности художников данного направления в средствах массовой информации, распространяет идеи и замыслы авторов на мировом уровне; рассмотрена деятельность муниципальных проектов мурал-арта и выявлено, что их главной целью является сохранение и восстановление исторически значимых муралов, создание новых муралов с привлечением сообщества, особенно молодежи и создание новых возможностей для монументалистов. **Выводы.** Мурал-арт, как вид духовно-практической деятельности человека, не только отражает картину общественного сознания, сложившейся на определенном этапе развития культуры, но и осуществляет активное воздействие, что приводит к трансформации социокультурного пространства. В контексте тенденций развития массовой культуры XX в., мурал-арт оказывает значительное трансформационное влияние в процессе решения большинства социальных проблем современности. Позиционируя муралы как творчество которое имеет огромное влияние на общество, считаем, что на современном этапе они способствуют возможности осознания и переосмысления многих насущных проблем, разработке стратегий для качественных изменений, которые касаются каждого человека в частности, и мирового сообщества в целом.

Ключевые слова: мурал-арт; муралы; художники; массовая культура; социокультурное пространство; городская среда.

Havrylash Iлона, PhD student, Kyiv National University of Culture and Arts, St. Y. Konvaltsia, 36, Kiev, Ukraine

Mural art in the context of the mass culture of the 21st century

The purpose of the article is to identify the specifics and trends of mural art in the context of the mass culture of the 21st century. **The research methodology** consisted in the set of the following general scientific methods of knowledge: analytical, source study and historical (for processing scientific literature, reference materials and identifying the features of formation of mural art) and cultural approaches: typological (to identify the characteristic features of mural art) and evolutionary methods (to determine the specifics of the development of mural art in the context of the mass culture of the twentieth century), as well as the method of system analysis and synthesis (with the aim of studying mural art as part of the modern socio-cultural space). **The scientific novelty of the work.** A culturological study of mural art as a trend of modern street art was carried out; the concepts of “mass culture”, “street art”, “mural art” and “mural” in the context of the specifics of domestic and foreign sociocultural space were clarified; it was found that murals can act as a means of communication between various social strata of society and, therefore, are an effective tool for creating a dialogue; it was emphasized that the popularization of images of murals on websites and coverage of the activities of artists in this area in the media disseminates ideas of authors at the world level; the activities of municipal projects of mural art were reviewed and it was revealed that their main goal is the preservation and restoration of historically significant murals, the creation of new murals with the involvement of the community, especially young people, and the creation of new opportunities for monumentalists. **Conclusions.** Mural art, as a type of spiritual and practical human activity, not only reflects the picture of social consciousness that has developed at a certain stage of cultural development but also has an active influence, which leads to the transformation of the sociocultural space. In the context of trends in the development of the mass culture of the 21st century, mural art has a significant transformational influence in the process of solving most of the social problems of our time. Positioning murals as creativity that has a huge impact on society, we believe that at the present stage they contribute to the possibility of realizing and rethinking many pressing problems, developing strategies for qualitative changes that affect every person in particular, and the world community as a whole.

Key words: mural art; murals; artists; mass culture; sociocultural space; urban environment.

Вступ. Мурал-арт, як парадигма гібридності в глобальній візуальній культурі, жанр постмодерну, який визначається, насамперед, практикою в реальному часі, аніж певним відчуттям єдиної теорії, руху або повідомлення – форма водночас локальна та глобальна, постфотографічна та постінтернетна за визначенням, проте наразі максимально документована засобами цифрового фото та всесвітньої мережі, характерною ознакою якої є інтегрування та синтезування зображень, стилів та методів із найрізноманітніших джерел. Сучасні світові соціокультурні та соціомистецькі тенденції посприяли становленню мурал-арту, анархічного від початку свого формування як невід’ємної частини візуального простору в багатьох містах; художнього руху, який поступово переходить в систему віртуальних музеїв та галерей (Nguyen, Mackenzie, 2010) і визнаний громадськістю як важливий

культурний елемент. Подібні тенденції актуалізують здійснення ґрунтовного наукового дослідження мурал-арту в контексті масової культури ХХІ ст., одного з найпопулярніших видів сучасного соціально орієнтованого мистецтва, який формує простір міського середовища.

Аналіз джерел. Специфіка розвитку вуличного мистецтва в умовах сучасного соціокультурного простору викликає увагу багатьох дослідників різних країнах світу. Здійснений аналіз джерел засвідчує використання полідисциплінарних підходів для вивчення даного феномену. Утім, зауважимо, що більшість досліджень присвячених мурал-арту, як одного з напрямків вуличного мистецтва, належать зарубіжним дослідникам, серед найактуальніших згадаємо: Г. Ломена «Стіни говорять: мурали та пам'ять в міському середовищі Філадельфії» («The Walls Speak: Murals and Memory in Urban Philadelphia», 2001 p.), Р. Гастмана «Світ вулиць: міська культура та мистецтво з п'яти континентів» («Street World: Urban Culture and Art from Five Continents», 2007 p.), Г. Шоу «Без назви: вуличне мистецтво всупереч культурі» («Untitled : Street Art in the Counter Culture», 2009 p.) та ін. Проте, у вітчизняному науковому просторі, специфіка мурал-арту в контексті сучасної масової культури і досі лишається не достатньо висвітленою.

Мета статті. Визначити специфіку й тенденції мурал-арту в контексті масової культури ХХІ ст.

Виклад основного матеріалу. Мурал-арт як глобалізована форма мистецтва – поворотний момент у культурі, який можемо порівняти за значимістю, сталістю та незворотністю зі сприйняттям суспільством напряму поп-арт у країнах Західної Європи та США наприкінці 50 – на початку 60-х рр. ХХ ст.

В урбаністичному просторі ХХІ ст. мурал-арт синтезує та поширює візуальний словник або стилістичні реєстри, які миттєво стали вирізнятися в масовій культурі. Виставки у віртуальних музеях та галереях, а також висвітлення засобами масової інформації, посприяли популяризації творчості багатьох художників цього руху на новому рівні – міжнародного визнання, нехарактерного для інституціонально авторизованого світу мистецтва, що, відповідно, зумовило становлення мурал-арту як інституціоналізованого об'єкта дослідження (Gastman, Neelon, Smyrski, 2007; Shove, 2009).

Варто зазначити, що для сучасної масової візуальної культури мурал-арт зокрема та стріт-арт загалом, є головною сполучною ланкою для багатьох дисциплінарних та інституціональних галузей.

Мета дослідження актуалізує доцільність уточнити та проаналізувати терміни «масова культура», «мурал-арт» та «мурал» у контексті специфіки сучасного вітчизняного та зарубіжного соціокультурного простору, а також розглянути трансформаційні процеси мурал-арту в історичній ретроспективі.

На сучасному етапі існує велика кількість теорій та концепцій масової культури. Визначаючи її як складний соціальний феномен, особливий тип виробництва та споживання культурних цінностей, характерний для масового суспільства, деякі дослідники називають серед передумов його виникнення передусім демократизацію культури (загальне залучення індивідів до культурних цінностей), індустріалізацію, урбанізацію та масовізацію (в розумінні активного залучення населення до життєдіяльності суспільства), виділяючи такі специфічні

риси як рівень розвитку масового споживача, сформований в процесі культивування вироблених ними стереотипів; вплив на базові почуття людей, завдяки наближенню його інтенцій до колективного несвідомого; архітепічність образів та ін. (Лещинская, 2009).

В умовах ХХІ ст., завдяки розвитку засобів масової комунікації, чітке розмежування масової культури та елітарної поступово зникає. Відповідно, виникають й нові визначення даного феномену. Якщо для початку ХХ ст. масову культуру розглядали як особливий тип культури, який здатний замінити традиційні форми народної (Сошников, 2016, с. 2), то в 1980-х рр. з'явилося її визначення як культури повсякденного життя (доступність якої збільшується завдяки засобам масової комунікації), явища, для якого характерні специфічні риси вираження культурних цінностей (Зак, 1980, с. 37). У контексті даного дослідження, найдоцільнішим вважаємо позиціонувати масову культуру як організацію буденної свідомості в інформаційному суспільстві, «особливу знакову систему або особливу мову, за допомогою якої між усіма членами інформаційного суспільства досягається взаєморозуміння» (Белл, 1993, с. 96).

Зазначимо, що на сучасному етапі, серед науковців тривають дискусії й щодо визначення феномену вуличного мистецтва, особливо кордонів стріт-арта та дефініції терміну «урбан-арт». Безумовно, диференціація даних термінів наразі в пріоритеті, оскільки суттєво сприятиме науковому осмисленню процесів вуличного мистецтва.

На думку І. Поносова (2016, с. 13), термін «стріт-арт», до якого відноситься об'єктне, матеріальне мистецтво (граффіті, інсталяція, скульптура, муралізм та ін.) та процесуальне (наприклад, акція або перформанс) доцільно вживати стосовно практик, пов'язаних із осмисленням та «повноцінним переживанням» міського простору, перманентним взаємодії з ним. Проте, художник акцентує на важливості розрізняти в ньому практики, які, хоча й мають творчий початок, все ж не є мистецтвом і пропонує відносити до нього лише ті творчі практики, які взаємодіють з простором, виражають осмислення і чуттєвість вуличних процесів та систем, на противагу тим, які лише використовують місто в якості медіа простору (Поносов, 2016, с. 12–13).

Деякі дослідники пропонують розуміти термін «урбан-арт» як загальний для усіх практик або робіт, виконаних в міському просторі, не дивлячись на їх естетичні, ідейні або технічні складові (Кораблева, 2018, с. 12).

Сьогодні мурали як частина стріт-арту є невід'ємною складовою організації міського середовища, яке динамічно розвивається, органічно взаємодіючи з ним.

Мурал-арт переносить мистецтво у сферу публічну, що є взаємовигідним процесом: художники отримують широку аудиторію, яка має можливість оцінити мистецтво поза галереєю або музеєм. Мурали можуть виступати в якості засобу спілкування для різних соціальних прошарків, а відтак, є ефективним інструментом створення діалогу.

На думку багатьох дослідників, певні взірці муралів мають на меті привернути увагу міської спільноти до важливих питань та проблем, які потребують нагального вирішення. Художники перетворюють вулицю з «простору потоку» в «простір діалогу» на різноманітні теми (Кузовенкова, 2017,

с. 69). Кожна робота має своє послання, яке руйнує одноманітність міського пейзажу і висвітлює теми, які знаходять відгук у городян.

Варто зазначити, що в пострадянському соціокультурному просторі, термін «мурал» переважно використовується для означення великого настінного розпису, проте, з огляду на те, що його джерелом є мексиканський монументальний живопис 20–60-х рр. ХХ ст., деякі експерти принципово розрізняють поняття, які стосуються монументального розпису та настінних зображень, виконаних в умовах міського простору в інших техніках.

Наприклад, мозаїки, рельєфи та сграфіто, створені за радянських часів, які зберігаються та реставруються за державний рахунок (як і міська скульптура), належать до монументального мистецтва. Натомість сучасний розпис, який взаємодіє з архітектурною площиною будинків, а саме великі плоскі роботи, створені художниками ХХІ ст. (нелегально або за підтримки різноманітних інституцій) на фасадах або брендмауерах будівель, варто визначати не як «мурал» або «монументальний живопис», а як «настінний розпис» або «нео-муралізм» (Пиликин, 2018, с. 8–9).

Акцентуючи на тому, що в монументальних масштабах міського середовища сучасний стріт-арт значно відрізняється від визнаного монументалізму, муралізму та класичних фресок, а академічне мистецтвознавство не в змозі ввести загальноприйнятий термін сучасного публічного монументального малюнку, деякі куратори арт-проектів, теоретики і практики сучасного вуличного мистецтва, схильні легалізувати термін «нео-муралізм», запропонований британським куратором і соціологом Р. Шахтером, зазначаючи, що нео-муралісти, як органічні учасники вуличного мистецтва, повноцінно реалізують у власній творчості досвід контр-формальної школи роботи на вулиці. Головними якостями їх робіт є ігнорування академічних канонів; відсутність пастельних тонів; чіткі контури та особливе акцентування на лініях; використання специфічних технік, властивих лише даному напрямку; графічність; тенденцію до спрощення образів; відсутність деталізації; можливу наявність букв або тексту в роботі та ін. (Зоря, 2018).

Зазначимо, що подібні спроби введення нового визначення художнього розпису на стінах будинків у контексті стріт-арту – тенденції інноваційні, і характерні лише для деяких західноєвропейських країн та країн пострадянського простору, натомість у світі подібні масштабні мистецькі твори, для яких характерна сюжетність композиції та художня складність, а також чітко визначений простір для створення (стіна або стеля приміщення, фасади житлових будівель та елементи промислових об'єктів), традиційно називаються муралами (від лат. *mūrālis* – «стіна»).

Так, наприклад, у Сполучених Штатах Америки, мурал-арт визначається як публічні зовнішні настінні розписи. Інноваційні тенденції інтеграції мистецтва в процес відродження міст (наприклад, у Бостоні, Лос-Анжелесі та Філадельфії), переформатували мурал-арт у спільний громадянський досвід, який здійснюється на замовлення професійними художниками або в межах молодіжних програм.

Аналізуючи тематичну спрямованість муралів у Філадельфії, Д. Ломен (Lohman, 2001, р. 30) зазначає, що муніципальні проекти розпису в міському середовищі, зазвичай, створюються після обговорення з місцевими мешканцями

і нерідко не містять соціальних або політичних повідомлень: «їх стиль абстрактний або декоративний, а зміст далекий від ідеологічної спрямованості».

Варто зазначити, що в багатьох теоретичних працях нерідко ігноруються ключові відмінності створення муралів, натомість наявні тенденції поєднувати різноманітні категорії форм вуличного мистецтва. Терміни «мурал» та «графіті» інколи використовують як взаємозамінні, хоча це є помилковим не лише з огляду на специфіку техніки виконання, а й на те, що деякі муніципальні програми мурал-арту в різних країнах світу було започатковано з метою викорінення графіті, які багатьма міськими жителями асоціювалися з занепадом.

Сучасні зарубіжні дослідники називають мурал-арт «суспільним мистецтвом нового жанру», і, вирізняючи його специфіку, акцентують на тому, що на відміну від графіті, яке зазвичай наноситься на ландшафт несанкціоновано і потай, мурали створюються відкрито і публічно – взаємодія між художниками і глядачами є звичним явищем (Lohman, 2001, p. 13).

Тенденції сучасного масового мистецтва значно розширили межі практики вуличного мистецтва загалом і мурал-арту зокрема – з одного боку, тісно пов'язані з місцем та часом, практики і твори мурал-арту наразі існують в конкретному матеріальному вуличному просторі і просторі віртуальному, завдяки всесвітній мережі Інтернет. Популяризація зображень муралів на веб-сайтах та висвітлення діяльності художників даного напрямку в засобах масової інформації поширює ідеї та задуми авторів на світовому рівні.

Отже, мурал-арт як глобальний рух отримує наразі необмежений простір впливу на масового глядача завдяки веб-обміну зображеннями та багатьом іншим способам фіксування та архівування цього мистецтва.

Мурали – це не лише мистецтво, це дія. На думку теоретиків і практиків мурал-арту, процес створення муралів має активізувати участь спільноти, що може набувати різноманітні форми. Художність процесу потрібно поєднувати з інклюзіями: «Під час створення муралів ми маємо працювати разом з іншими на багатьох рівнях багатогранного суспільства, щоб не втратити важливі політичні можливості (...) зрештою мурали або інші види мистецтва спільноти, краще розглядати як частину великого плану організації спільноти, а не як щось самостійне» (Little, 1990, p. 152).

Муніципальні проекти мурал-арту фокусуються на використанні здатності мистецтва привертати увагу людей, надаючи їм можливість переосмислювати, відновлювати і перетворювати власний суспільний простір. Деякі спеціальні проекти досліджують різноманітні способи формування творчого самовираження в публічному просторі, визначаючи як мурал-арт, ґрунтуючись на громадянських засадах і традиціях, водночас активно еволюціонує, завдяки використанню нових методів і прийомів. Ініціативи реставрації муралів сприяють збереженню творів для наступних поколінь та поширенню неординарного бачення та світосприйняття художників і співтовариств.

Так, наприклад, з 2013 р. в Лос-Анжелесі набув чинності міський наказ про мурали – місцеве законодавство, прийняте мером та міською радою стосовно збереження існуючих і створення нових муралів у просторі міста. Він чітко визначає мурали як «єдині й неповторні в своєму роді зображення на зовнішній

поверхні будівель, зроблені засобами ручного розпису (...), які не містять комерційних повідомлень, тобто будь-яких повідомлень, які рекламують бізнес, пропонують надання послуг, виробництва або продаж товарів» (Department of Cultural Affairs). Наказ також визначає процес реєстрації оригінального художнього розпису та суспільних художніх мурал-арт проектів.

Таким чином, міська влада має на меті збереження та відновлення історично значимих муралів; створення нових муралів із залученням співтовариства, особливо молоді, а також створення нових можливостей для монументалістів. Водночас, забезпечує технічну допомогу, надає ресурси для проведення семінарів; організовує презентації та міроприємства (інтерактивні, туристичні, освітні та культурні) з метою популяризації мурал-арт.

Однією з найбільших державних художніх програм США є «Mural Arts Philadelphia», яка діє понад 30-ть років, об'єднуючи художників та співтовариства засобами спільного процесу, заснованого на традиції створення муралів, із метою трансформування суспільного простору та життя кожного окремого індивідуума. Програма ініціює проведення від 60 – до 100 художніх проектів щорічно, проводить активну реставраційну діяльність і надає можливості (на основі освітніх проектів) для навчання творчої молоді та дорослих. Створена засобами програми художня галерея мурал-арту, яка є частиною міського пейзажу та джерелом натхнення для жителів і гостей міста (понад 15 000 відвідувачів щорічно), посприяла визнанню Філадельфії «Містом муралів» на міжнародному рівні (Mural Art Philadelphia).

Позиціонуючи діяльність муніципальних програм мурал-арту, як перспективні тенденції розвитку даного напрямку вуличного мистецтва в контексті масової культури XXI ст., зазначимо, що інтегрування їх у міське середовище, з метою його візуального оздоблення, значно посприяє сферам суспільного та економічного розвитку.

Наукова новизна. Здійснено культурологічне дослідження мурал-арту як напрямку сучасного вуличного мистецтва; уточнено поняття «масова культура», «стріт-арт», «мурал-арт» та «мурал» у контексті специфіки вітчизняного та зарубіжного соціокультурного простору; визначено, що мурали можуть виступати в якості засобу спілкування різноманітних соціальних прошарків суспільства, а відтак, є ефективним інструментом створення діалогу; акцентовано на тому, що популяризація зображень муралів на веб-сайтах та висвітлення діяльності художників даного напрямку в засобах масової інформації, поширює ідеї та задуми авторів на світовому рівні; розглянуто діяльність муніципальних проектів мурал-арту і виявлено, що їх головною метою є збереження та відновлення історично значимих муралів, створення нових муралів із залученням співтовариства, особливо молоді та створення нових можливостей для монументалістів.

Висновки. Мурал-арт як вид духовно-практичної діяльності людини не лише відображає картину суспільної свідомості, яка склалася на певному етапі розвитку культури, але й здійснює активний вплив, що призводить до трансформації соціокультурного простору. У контексті тенденцій розвитку масової культури XXI ст., мурал-арт здійснює значний трансформаційний вплив

у процесі вирішення більшості соціальних проблем сьогодення. Позиціонуючи мурали як творчість, яка має неабиякий вплив на суспільство, вважаємо, що на сучасному етапі вони сприяють можливості усвідомлення та переосмислення багатьох нагальних проблем, розробці стратегій для якісних змін, які стосуються кожної людини зокрема та світової спільноти загалом.

Список використаних джерел

1. Белл Д. *Грядущее постиндустриальное общество*. Москва: Academia, 1993. 944 с.
2. Зак М. Х. *Кино: личность и личное*. Москва: Искусство, 1980. 198 с.
3. Зоря А. А. *Искусство уличной волны. Институт исследования стрит-арта* [сайт] URL : http://streetartinstitute.com/street_wave_art/ (дата обращения 23.11.2018).
4. Кораблева А. В. *Стрит-арт, публич-арт, уличное искусство: дифференциация понятий. Эстетика стрит-арта: сб. статей*. Санкт-Петербург, 2018. С. 10–17.
5. Кузовенкова Ю. А. Особенности освоения городского пространства сообществами граффити и стрит-арта. *Вестн. Санкт-Петербург. гос. ун-та культуры и искусств*, 2017. № 4 (33). С. 66–69.
6. Лещинская И. И. *Массовая культура в социуме*. URL : <http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/40304/1/290433.pdf> (дата обращения: 23.11.2018).
7. Пиликин Д. Г. *Терминология уличного искусства. Опыт словарных дефиниций. Эстетика стрит-арта: сб. статей*. Санкт-Петербург : Санкт-Петербург. Гос. ун-т промышленных технологий и дизайна, 2018. С. 4–10.
8. Поносов И. Г. *Искусство и город: граффити, уличное искусство, активизм*. Москва: Юпитер-Импэкс, 2016. 208 с.
9. Сошников А. Е. Массовая культура и ее характеристики. *Современные научные исследования и инновации*. 2016. № 2. URL: <http://web.snauka.ru/issues/2016/02/64421> (дата обращения: 23.11.2018).
10. Gastman R., Neelon C., Smyrski A., *Street World: Urban Culture and Art from Five Continents*. New York, NY: Abrams Books, 2007. 396 p.
11. Little C. (ed.) *Reimagining America: The Arts of Social Change*. Philadelphia: New Society Publishers, 1990. 364 p.
12. Lohman J. *The Walls Speak': Murals and Memory in Urban Philadelphia*. Ph.D. diss. University of Pennsylvania, 2001. URL: <https://repository.upenn.edu/dissertations/AAI3015339>. (Accessed: 11.12.2018).
13. *Mural Art Philadelphia*. URL: <https://www.muralarts.org/about/> (Accessed: 10.12.2028).
14. *Murals*. URL: <https://culturela.org/murals/>. (Accessed: 11.12.2018).
15. Nguyen P., Mackenzie S. (eds.) *Beyond the Street: With the 100 Most Important Players in Urban Art*. Berlin: Die Gestalten Verlag, 2010. 400 p.
16. Shove G. *Untitled : Street Art in the Counter Culture*. Berkeley. CA: Gingko Press and Pro-Actif Communications, 2009. 192 p.

References

1. Bell, D. (1993). *Grjadushhee postindustrial'noe obshhestvo* [The coming post-industrial society]. Moskva : Academia.
2. Gastman, R., Neelon, C., Smyrski, A. (2007). *Street World: Urban Culture and Art from Five Continents*. New York, NY: Abrams Books.
3. Korableva, A. V. (2018). Strit-art, pablik-art, ulichnoe iskusstvo: differenciacija ponjatij [Street art, public art, street art: the differentiation of concepts]. *Jestetika strit-arta: sbornik statej*, pp. 10–17.
4. Kuzovenkova, Ju. A. (2017). Osobennosti osvoenija gorodstkogo prostranstva soobshhestvami grafiti i strit-arta [Features of the development of urban space communities of graffiti and street art]. *Vestnik Sankt-Peterburgskogo gosudarstvennogo universiteta kul'tury i iskusstv*, no. 4 (33), pp. 66–69.
5. Leshhinskaja, I. I. (2009). *Massovaja kul'tura v sociume* [Mass culture in society]. Available at: <http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/40304/1/290433.pdf> [Accessed 23 November 2018].
6. Little C. (ed.) (1990). *Reimagining America: The Arts of Social Change*. Philadelphia: New Society Publishers.
7. Lohman, J. (2001). *The Walls Speak': Murals and Memory in Urban Philadelphia*. D.Ed. University of Pennsylvania, [online] Available at: <<https://repository.upenn.edu/dissertations/AAI3015339>> [Accessed 11 December 2018].
8. *Mural Art Philadelphia*, [online] Available at: <<https://www.muralarts.org/about/>> [Accessed 10 December 2018].
9. Murals. Department of Cultural Affairs [online] Available at: <<https://culturela.org/murals/>> [Accessed 11 December 2018].
10. Nguyen, P., Mackenzie, S. (eds.) (2010). *Beyond the Street: With the 100 Most Important Players in Urban Art*. Berlin: Die Gestalten Verlag.
11. Pilikin, D. G. (2018). 'Terminologija ulichnogo iskusstva. Opyt slovarnyh definicij' [Terminology of street art. Experience vocabulary definitions]. *Jestetika strit-arta : sbornik statej*, pp. 4–10.
12. Ponosov, I.G. (2016). *Iskusstvo i gorod: Graffiti, ulichnoe iskusstvo, aktivizm* [Art and the city: Graffiti, street art, activism]. Moscow: Igor' Ponosov.
13. Soshnikov, A.E. (2016). 'Massovaja kul'tura i ee harakteristiki' [Mass culture and its characteristics]. *Sovremennye nauchnye issledovanija i innovacii*, no. 2. Available at: <<http://web.snauka.ru/issues/2016/02/64421>> [Accessed 23 November 2018].
14. Shove, G. (2009). *Untitled : Street Art in the Counter Culture*. Berkeley. CA: Gingko Press and Pro-Actif Communications.
15. Zak, M.X. (1980). *Kino: lichnost' i lichnoe* [Cinema: personality and personal]. Moskva : Iskusstvo.
16. Zorja, A.A. (2018). Iskusstvo ulichnoj volny [The art of street wave] *Institut issledovanija strit-arta*, [online] Available at: <http://streetartinstitute.com/street_wave_art/> [Accessed 23 November 2018].